

DISCOURSE, THE PREMISES FOR ESTABLISHING A MODEL FOR INVESTIGATING

Dimitria CAMEN

PhD., "Ștefan cel Mare" University of Suceava

Abstract: discourse theory has developed over several decades, inspiring many researches in linguistics. S. M. Ardeleanu emphasizes the connection between the individual and the language, by drawing with the help of the phrase «le locuteur parle sa propre langue» (S. M. Ardeleanu, 2000: 22). The inscription of the research of the language of the discourse theory presupposes the articulation of the purely linguistic elements with the set of individual linguistic values and particularities.

We emphasize the dynamic character of the language, by admitting the fact that each intervention of each of the speakers can cause changes in the language of the community, it is highlighted, in fact, the specificity of the language/ individual relationship.

Keywords: discourse, language, speaker, locuteur, speaking, system.

Propusă în primă fază, de Anne- Marie Houdebine (1975), teoria *discursului* se dezvoltă pe parcursul a câtorva decenii într-o veritabilă mișcare științifică inspirând în lingvistică, dar și în alte domenii adiacente, o serie întregă de noi cercetări. Preocuparea în legătură cu această nouă paradigmă ține, în principal, de faptul că propune un cadru conceptual care promite dezvăluirea și explicarea raportului complex pe care locutorul îl întreține cu limba pe care o utilizează.

Astfel, pornind de la evidența formulei clasice potrivit căreia omul se raportează la ceilalți și își construiește, totodată, o identitate prin intermediul vorbirii, A. M. Houdebine propune o abordare amplificată a studiului limbii, în care vor fi luate în considerare și elementele care indică modul în care locutorul se raportează la sine însuși evaluându-se, corectându-se, dând seama astfel de reprezentări, atitudini și sentimente în legătură cu limba pe care o întrebuințează el însuși sau cei din jurul său. Mai exact, este vorba despre izolarea trăsăturilor particulare ale manierei în care a fost utilizată limba într-un anumit context.

Urmare a focalizării cercetării asupra legăturii dintre individ și limbă, sintagma «le locuteur parle sa propre langue» (S. M. Ardeleanu, 2000: 22) implică ideea multiplicării limbii în raport direct cu fiecare dintre vorbitori, deschizându-se astfel calea unor posibilități infinite în cercetarea acesteia. Conceptului saussurian de limbă, ca sistem închis și autosuficient, i se opune acum o structură omogenă și eterogenă totodată, asupra căreia nu se impun categorisiri, limitări sau reguli, ci, în baza unei grile de analiză, faptele de limbă sunt observate pentru a înțelege și înregistra fenomenul de *dinamică lingvistică*.

Definirea propriului cadru conceptual al *Discursului* se realizează atât la nivelul delimitării, cât și la cel al prelucrării constructive a teoriilor și tiparelor vremii, impuse de orientările structuraliste și gramaticile normative. Astfel, fundamentarea unui nou

domeniu, în care se conjugă deopotrivă dimensiunea subiectului vorbitor și, prin aceasta, realizarea uzului limbii, dar și tot ceea ce ține de sistemele lingvistice, de limbă și limbi, de reguli și norme, este posibilă doar traversând diverse discipline ale științelor umane (lingvistică, sociolingvistică, psiholingvistică etc).

Desfășurat sub semnul tuturor acestor discipline, *Discursul* va privi, după cum explică Anne-Marie Houdebine:

«ce rapport du sujet à la langue, la sinne et celle de la communauté qui l'intègre comme sujet parlant – sujet social ou dans laquelle il désire être intégré, par laquelle il désire être identifié par et dans sa parole; rapport énonçable en termes d'images, participant des représentations sociales et subjectives, autrement dit d'une part idéologies (versant social) et d'autre part des imaginaires (versant plus subjectif)» (2002: 10).

Pornind de la această idee au fost generate, încă de la început, un număr considerabil de interogații și direcții de cercetare, fapt confirmat de multitudinea studiilor efectuate în domeniul *Discursului*, care au avut drept corpus de investigație o pluralitate de tipologii discursive: politice, mediatice, literare și științifice etc. Astfel, dinamica și originalitatea teoriei *Discursului* s-au reflectat în cursul evoluției ulterioare, mai cu seamă în interesul pe care l-au arătat nenumărați lingviști, care au preluat și aplicat această nouă teorie în diferite studii de specialitate.

În literatura românească de specialitate, modelul teoretic al *Discursului* a fost introdus de studiile lingvistei Sanda-Maria Ardeleanu¹, care „a acordat o atenție deosebită atât studierii limbii franceze contemporane prin aplicarea și ilustrarea seturilor de norme specifice teoriei discursului, cât și limbii române prin numeroase cărți și articole științifice, care au vizat diacronic o vastă tipologie discursivă” (I. C. Coroi, 2013: 115).

Menționăm, de asemenea, importanța incontestabilă a studiilor întreprinse, în spațiul lingvistic românesc, de către Ioana-Crina Coroi (2013), autoarea studiului de referință *Normele Imaginarului lingvistic în presa literară*² și de către Ruxandra Cesereanu, autoarea eseului *Imaginarul violent al românilor* (2016)³. În alte orizonturi geografice, s-au remarcat, de asemenea, cu studii și articole în și despre domeniul *Discursului* autori precum: Ferenc Fodor, Laurence Brunet, Sonia Branca-Rosoff, Valérie Brunetière, Cécile Canut, Evangelia Adamou, A. M. Houdebine etc.

¹ În aceeași ordine de idei, subliniem faptul că Sanda-Maria Ardeleanu este fondatoarea conceptului de *Imaginaire linguistique francophone*, teoretizat pe larg în lucrarea cu același nume, publicată în anul 2006.

² În baza analizei unui corpus de presă literară din perioada istorică 1877-1916, cercetătoarea Ioana-Crina Coroi realizează un tablou complet al orientărilor normative, ca elemente fundamentale în procesul de modernizare și unificare a limbii române.

³ Ca urmare a unui studiu de caz, întreprins pe materiale provenite din publicistica omânească din perioada 1877-2001, Ruxandra Cesereanu realizează „o scanare a mentalului românesc la nivelul imaginarului lingvistic violent” (2016: 9). Cu scopul declarat de a stabili o serie de „nuclee ale mentalului românesc” (ibidem, p.10), R. Cesereanu realizează o schemă alcătuită din nouă registre ale limbajului autohton violent: *subuman, igienizant, infracțional, bestiariu, religios, al putridului și excremențialului, sexual sau libidinos funebru*, și, în cele din urmă, registrul *xenofob și rasist* (ibidem).

Definiții ale discursului din punct de vedere lingvistic

Odată afirmată corespondența componentelor subiective și a celor sociale (*versant social-versant plus subjectif vezi supra*), se înțelege că înscrierea cercetării limbii teoriei *Discursului* presupune articularea elementelor pur lingvistice cu mulțimea valorilor și a particularităților lingvistice individuale. De altfel, A. M. Houdebine explică raționamentul utilizării termenului de *Discurs* tocmai pentru că acesta susține logica cerută de demersul de a introduce «dans l'étude linguistique synchronique dynamique⁴ la subjectivité comme causalité » (1998: 11). Transpusă în discurs, limba este deopotrivă obiectivizată și subiectivizată pentru a putea răspunde exigențelor socio-culturale, dar și necesităților simbolic- expresive. De altfel, cu aceste considerații ne întoarcem la o concluzie deja formulată, limba, societatea și individul sunt date împreună, iar studiul oricăruia dintre cele trei elemente poate fi realizat, după cum afirmă și E. Morin, doar „in and by the transaction subject/ object, and not in the elimination of one by the other” (1992: 140).

În legătură cu incidența relațiilor care indică referințele mutuale între limbă, societate și individ, É. Benveniste remarca, de asemenea, faptul că, în realitate, „individul și societatea se determină reciproc în și prin limbă. Omul a fost întotdeauna conștient (...) de puterea fondatoare a limbajului, care instaurează o realitate imaginară, însuflețește lucrurile inerte, revelează ceea ce nu există încă, reînvie ceea ce a dispărut” (2000: 28-29).

Stabilirea acestei legături dintre subiectiv și obiectiv, social și individual face din *Discurs* locul originii tuturor faptelor de limbă: «d'identité politico-nationale mais aussi territoire d'altérité singulière, lieu de l'instauration subjective» (A. M. Houdebine, 1998: 12), fiind identificabil în manifestările comunicative, care relevă atitudinile, evaluările și reprezentările despre și în legătură cu practica lingvistică.

«le rapport du sujet à la langue (Lacan)- prise en compte de l'aspect le plus intime autant que faire se peut, d'où des fantasmes et fiction d'un sujet (norme fictives, non étayées par un discours social)- et à La Langue (Saussure)- aspect plus social et idéologique donc étayé par un discours grammatical, académique, puriste (normes prescriptives)» (ibidem, p. 12).

Specificitatea Discursului este dată tocmai de această juxtapunere a concepției saussuriene a limbii erijată în sistem imuabil a cărui unică normă privește caracterul unitar al acesteia, prin dezvăluirea aspectelor comune, și a formulei psihanalitice lacaniene a limbajului, care, potrivit lui M. Arrivé, prin faptul că abordează reflexiv

⁴ Constituirea modelului *Discursului* reprezintă, într-o mare măsură, urmarea studiilor întreprinse de către André Martinet în legătură cu variațiile și modificările sistemului limbii, mai exact cu noțiunea de «dynamique synchronique» (A. Martinet, 1970: 155). În cadrul acestor studii, este reconsiderată distincția saussuriană *sincronie / diacronie* respectiv *stare / dezvoltare*. Atunci când afirmă că „orice limbă se schimbă în orice clipă” (1970: 222), André Martinet evidențiază faptul că limba nu poate fi cercetată separat de spațiul social, în care este constant actualizată și reactualizată prin uz. Ceea ce se afirmă, de fapt, este că unitatea și imuabilitatea limbii reprezintă o abstracție, având în vedere că schimbările sociale se reflectă nemijlocit prin locutori în sistemul limbii.

problematica poziționării subiectului în discurs, nu reprezintă altceva decât «la performativité généralisée» (1994: 26).

Introdusă într-o ordine în care este afirmată existența unui anumit tip de izomorfism între modul în care este structurat atât limbajul, cât și inconștientul, limba, consideră J. Lacan, nu este altceva decât «l'intégrale des equivoques que son histoire y laissé persister» (1973: 47). Prin urmare, uneori *Discursul* se poate identifica în Imaginarul lingvistic și funcționează, în prima fază, în raport cu ocurențele identificate ca urmare a intersecției limbii saussuriene cu inconștientul, în termenii lui J. Lacan, cu limba fiecăruia dintre vorbitori, în ceea ce ne privește pe noi. În studiile lingvistei A. M. Houdebine, această teză o regăsim specificată conform următorului paragraf: «c'est ce rapport subtil, que je me suis proposé d'étudier avec la conceptualisation de l'Imaginaire Linguistique pour intégrer, dans l'étude linguistique scientifique, les idéalizations, rationalisations des sujets parlants et, si possible, dégager leur influence sur la dynamique de la langue» (2013, *L'Imaginaire Linguistique entre idéal de langue et langue idéal...*, sursă electronică).

Pornind de la această legătură dintre Limbă (Saussure) și lalangue (Lacan), se conturează ideea potrivit căreia în *Discurs* cercetarea vizează punctul în care realității limbii i se substituie, lăsând interpretării totală libertate, o imagine transformată a acesteia, altfel spus, o reprezentare abstractă, solicitată de necesitatea poziționării limbii în raport cu realitatea subiectivă. Este evident, afirmă lingvista S. M. Ardeleanu, «que la fondatrice de l'IL se réclame de la doctrine de Saussure, en ce qui concerne la définition de la Langue, l'impact du réel sur celle-ci et l'évolution, dans une dynamique, des langues dans leur variété, la distinction fonctionnelle *Langue/ Parole*» (2017: 36).

Revenind asupra modului în care sunt precizate, în lingvistica saussuriană, distincțiile dintre *limbă* și *vorbitură*, putem afirma că există o oarecare analogie între ceea ce preupune *Discursul* și tot ceea ce Saussure considera ca fiind manifestare individuală, adică „ceea ce este accesoriu și mai mult sau mai puțin accidental” (1998: 40). În această perspectivă, doar în legătură cu elementele care pot fi evaluate ca dezacorduri în raport cu unitatea limbii, realizată prin normă, se poate realiza o anchetă în legătură cu atitudinile și sentimentele lingvistice individuale.

În același context, al grupării noțiunilor în categorii abstracte, pe de o parte, și subiective, pe de altă parte, Ch. Bally (1909) afirmă că sentimentele lingvistice individuale reprezintă doar un aspect al raportului circular care există între sistemul de semne și dispoziția vorbitorului de a-l transforma în practica lingvistică. Substituind *Discursul* înțelesului pe care Ch. Bally îl atribuie *faptelor de expresie*, am putea considera că acesta este o structură fără ierarhie constituită:

« autour des notions simples et abstraites coexistent à l'état latent dans les cerveaux des sujets parlants et se manifestent par une action réciproque, une sorte de lutte, dans l'élaboration de la pensée et dans son expression par le langage; que dans ce travail ils s'attirent et se repoussent par un jeu incessant et complexe de sentiments linguistiques» (1909: 16).

Din orice perspectivă l-am privi, constatăm că *Discursul* pune în discuție sistematic chestiunea subiectivității, ca entitate care se impune și acționează indiscutabil în cadrul sistemului de semne, atribuindu-i acestuia în practica uzuală toate trăsăturile sale distinctive. Ceea ce înseamnă, desigur, că locul *Discursului* se identifică cu limba particulară a unui individ, integrat ca subiect vorbitor într-un context istoric și social (A. M. Houdebine, 2002: 10).

Conceptul Une(s) langue

În majoritatea intervențiilor care au drept scop multiplicarea direcțiilor și funcțiilor posibile ale *Discursului* remarcăm reluarea, în diverse forme, a unei constatări cu valoare de axiomă. Astfel, indiferent de natura și amploarea constrângerilor sociale sau istorice, individul «est toujours libre de sa parole» (A. M. Houdebine, 1998: 11-12). Iar acesta este un lucru recunoscut chiar și de cei mai entuziaști proclamatori ai socializării totale a limbii. W. D. Whitney⁵, spre exemplu, deși afirma convins că limba este, prin excelență, instrumentul naturii sociale, recunoștea, de asemenea, faptul că fiecare parte a limbajului reflectă într-o anumită măsură personalitatea vorbitorului (1971: 17).

La rândul său, Ch. Bally remarca că, deși, în principiu, în cadrul unei comunități lingvistice există convingerea că se vorbește aceeași limbă, aceasta nu va reflecta niciodată forme identice, nici măcar pentru doi dintre vorbitori. Prin urmare, limbajul fiecărui individ:

«diffère du langage de tout le groupe lorsqu'il est placé dans les mêmes conditions générales que les autres individus de ce groupe. Chaque individu a sa manière propre d'employer son idiome maternel; il lui fait subir, dans certaines circonstances ou habituellement, des déviations portant sur la grammaire, la construction des phrases, le système expressif; il lui arrive d'employer dans l'usage courant des mots dont les autres se servent rarement» (1909: 18).

Subliniind caracterul dinamic al limbii, prin admiterea faptului că fiecare intervenție a fiecăruia dintre locutori poate determina modificări în limba colectivității, este evidențiată, în fapt, specificitatea raportului limbă/ individ. Iar imaginea limbii, reflectată în uzul cotidian, pune mult mai bine în lumină raportul ciclic, care relevă, în consecință, libertatea de relație între limbă și locutori. De altfel, aceste aspecte sunt categoric afirmate și de către Ngalasso-Mwatha M., care, accentuează rolul creativității lexicale și semantice în dinamica și evoluția formelor lingvistice: «un ensemble d'images et de représentation que l'on se fait de Soi et de l'Autre à travers la langue, et comme un monde de créativité langagière aboutissant, par le travail de l'imagination, a l'invention des formes et des sens nouveaux» (2010: 547).

Utilizând limba, inventând-o și imaginând-o, pentru a se exprima pe sine sau pentru a se raporta la ceilalți, vorbitorul o poate schimba în aceeași măsură în care o

⁵ W. D. Whitney consideră că individul nu are nicio autoritate în ceea ce privește modificarea de orice natură a limbii. Atunci când în limbă se înregistrează schimbări, același autor susținea că schimbările se datorează exclusiv efortului întregii comunități lingvistice (1971 : 18).

reproduce, iar conceptul de l'Une(s) langue, după cum bine punctează lingvista S. M. Ardeleanu, «traduit justement cette diversité, rapporté à l'usage que les différents locuteurs font de la langue» (1998: 33).

Cadrul desemnat de l'Une(s) langue reflectă astfel o altă realitate a limbii, diferită de forma completă și definitivă a acesteia, o realitate restituită și fragmentară, transpusă prin *Discurs* în pluralitatea și diversitatea registrelor limbii actualizată, în permanență, în interacțiunile dintre vorbitori. Prin urmare, în mecanismul continuu de adecvare a sistemului de semne cu realizarea sa, cele care conferă unicitate fiecărei interacțiuni sunt opțiunile individuale în selectarea elementelor limbii. Și astfel, integrând procese de cunoaștere, selectare și creație, l'Une(s) langue, ca expresie a apropierei individuale a limbii, desăvârșește, în fapt, evoluția acesteia.

BIBLIOGRAFIE

Studii de lingvistică generală și sociolingvistică

ADAM, Jean-Michel, 2005, *La linguistique textuelle. Introduction à l'analyse textuelle des discours*. Armand Colin, Paris.

ADAM, Jean-Michel, 1976, *Linguistique et discours littéraire- théorie et pratique des textes*, Librairie Larousse.

ARDELEANU, Sanda- Maria, 2017, *Le retour de/ à Saussure*, în *Ferdinand de Saussure, Un siècle de structuralisme et de post- structuralisme, Colloque international, Université de Lubumbashi, Éditions EME*, pp. 33- 40.

BENVENISTE, Émile, 1974, *Problèmes de linguistique générale, II*, Éditions Gallimard, Paris.

BENVENISTE, Émile, 1974 (2000), *Probleme de lingvistică generală*, vol. I, Editura Universitas, București.

BLOOMFIELD, Leonard, (1933) 1973, *Language*, London, George Allen & Unwin LTD.

BOUVERESSE, Jacques, 1984, *La Philosophie chez les autophages*, Paris, Minuit.

BULGĂR, Gheorghe, 2002, *Literatura și limbajul*, București, Editura Vestala.

CALVET, Louis-Jean, 2013, *La sociolinguistique, (8e édition), Collection: Que sais-je ?*

CHOMSKY, Noam, 1955, *The Logical Structure of Linguistic Theory*, New York, Plenum Press.

CHOMSKY, Noam, 2006, *Language and mind, ediția a III-a*, New York, Cambridge, University Press.

CIOBANU, Fulvia, SFÎRLEA, Lidia, 1970, *Cum scriem cum pronunțăm corect*, București, Editura Științifică.

CLARKE, Simon, 1981, *The Foundations of Structuralism: A Critique of Lévi-Strauss and the Structuralist Movement*, Brighton, Harvester Press.

COTEANU, Ion, 1973, *Stilistica funcțională a limbii române, Stil, stilistică, limbaj*, București, Editura Academiei.

CULLER, Jonathan, (1976) 1986, *Ferdinand de Saussure*, Ithaca, New York, Cornell University Press.

HAMP, Eric, HOUSEHOLDER, Fred, AUSTERLITZ, Robert (editori), 1966, *Readings in Linguistics II*, Chicago, University of Chicago Press.

HARLAND, Richard, 1987, *Superstructuralism: The Philosophy of Structuralism and Post-Structuralism*, London and New York, Methuen.

JAKOBSON, Roman, 1963, *Essais de linguistique générale*, Les Editions de Minuit, Paris.

MAINGUENEAU, Dominique, 2009, *Aborder la linguistique*, Seuil, Paris.

Analiza discursului

HABERMAS, Jürgen, 1987, *The Philosophical Discourse of Modernity*, trad. Engl. F. Lawrence, Cambridge, Mass., MIT Press.

HAMON, Philippe, 1973, „Un discours contraint”, în R. Barthes et al., *Littérature et réalité*, Paris, Seuil, 1982.

MILICĂ, Ioan, 2013, *Lumi discursive: Studii de lingvistică aplicată*, Iași, Editura Junimea.

MOESCHLER, Jacques, 1985, *Argumentation et conversation: Éléments pour une pragmatique du discours*, Paris, Hatier.

Dicționare

Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”. (2009). *Dicționarul explicativ al limbii române*. București: Editura Univers Enciclopedic Gold. (DEX'09).

BIDU-VRĂNCEANU, Angela, CĂLĂRAȘU, Cristina, IONESCU-RUXĂNDIOIU, Liliana, MANCAȘ, Mihaela, PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 2001, *Dicționar de Științe ale Limbii*, București, Editura Nemira.

CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, Gheorghe, 1998, *Dicționar de termeni lingvistici*, București, Editura Teora.

COTELNIC, Teodor, (coord.), 2000, *Gramatica limbii române*. Chișinău, Editura Litera.